

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Hoe vrij is de liturgie? Over de Koersbepaling van Zuidhorn (1)

In de ene stad zijn twee zelfstandige gereformeerde kerken, in een andere drie of nog meer. Ze tellen door Gods genade veel leden - veelal jongeren. Heerlijk om de kerken vol te zien op zondag!

Ook aan de kerkenraad is te zien dat de gemiddelde leeftijd van inzetbare mannen laag is. Amsterdam, Groningen, Utrecht, Zwolle... Losse hemden, casual broeken namen de plaats van het strakke pak in. Hoe gaat het in die gemeenten met de liturgie? Is er ook een beweging van liturgisch strak-in-het-pak naar spontaan-losjes te zien? Dat kan je wel zeggen...

Het gras is groener...

Er groeit nogal wat verschil tussen de eredienst in de ene en die in de andere gemeente - in een en dezelfde stad. In de ene gemeente probeert de kerkenraad iedereen mee te krijgen. De schriftlezing kan na een nota plus gemeentevergadering voortaan door gemeenteleden worden gedaan. Kinderen helpen bij het collecteren. Een lied van buiten de selectie mag af en toe, als het duidelijke zin heeft in de liturgie. Bij een huwelijksdienst doen we niet moeilijk. Ja, er zijn broers en zusters die graag méér vernieuwing zien. Weg met die kansel! Dominee, loop eens door de kerkzaal! Andere gemeenteleden zetten de hakken in het zand. Argument: zij gaan zich vreemden voelen in eigen kerk.

In de naburige gemeente gaan de dingen sneller. Daar is het al gauw niet ongewoon als er uit Opwekking wordt gezongen. Lekker veel lofprijzing! Het komt voor dat er geen Psalm op de beamer is te zien. Ideaal, met zo'n apparaat hoeft je geen boekjes mee te nemen. Zelfs je Bijbel niet. De voorganger heeft nog z'n preekstoel, maar dat geeft niet. Hij gaat inspirerend voor in het opheffen van zijn handen - lofprijzing! Hij hoeft psychologisch geen drempel over, want hij hief z'n handen ook al op bij de zegen. De kerk zit heerlijk vol. In ieder geval 's morgens. In de middag gaat het iets traditioneler, want dan ruilen we als dominees.

In een stad met veel jongeren krijg je gauw overloop van de ene naar de andere gemeente.

Waarom zou je niet kiezen voor de kerkdienst waar jij je prettig bij voelt? Andere leden haken af. Kerken af en toe bij de naburige gemeente. Waar nog geen getuigenissen worden afgelegd.

...aan de overkant

Hebben die twee gemeentes wel eens liturgisch overleg? De samenstelling van beide kerken ver-

E.A. de Boer ■

In dit nummer

Kerkelijk leven - E.A. de Boer	
Hoe vrij is de liturgie?	795
Meditatief - J. Glas	
Capaciteiten	798
Wandelen met God - R. ter Beek	
Als dat het paradijs niet is...	799
Achtergronden - P. Houtman	
Gerechtigheid: Bij God beginnen	801
Kerk wereldwijd - R.C. Janssen / J.M. Batteau	
Aandacht voor kerkelijk leven in Europa	804
Samenleving - M. Jager-Vreugdenhil / C. Roorda-Lukkien	
Zorg voor de christelijke mantelzorger	791
Lied van de week - A. de Heer	
'Ik zing u van een herderszoon'	792
Uit de kerken, Persberichten	

schilt niet veel. De kerkenraad is gemiddeld even jong. De predikant in de gemeente met het langzame beleid is niet zóveel ouder dan z'n collega in de snelle gemeente. Ze behoren tot dezelfde classis en dus ontmoeten de kerkenraden elkaar in elk geval vier keer per jaar. Er is ook strategisch overleg over evangelisatie. Niet over beleid ten aanzien van liturgie. Waarom eigenlijk niet? En hoe komt het dat twee of drie kerken zó snel uit elkaar kunnen groeien in liturgisch opzicht? Mét de effecten op het gemeentelieven.

Wel, zegt de één: de situatie van de eigen gemeente bepaalt het tempo van verandering. En sinds Zuidhorn mag de plaatselijke kerk zelf allerlei invullen. Maar, zegt de ander, we hebben toch landelijke afspraken? En wat is de 'plaatselijke kerk' als het om meerdere kerken in een en dezelfde stad? In dezelfde demografische en missionaire situatie?

Doel van dit artikel: nagaan wat de bandbreedte aan liturgische variatie kan zijn zonder de eenheid kwijt te raken. En: wat hebben we in de synode te Zuidhorn precies afgesproken? Het liturgisch gras lijkt groener aan de overkant. Maar zou er tussen de gemeenten wel een overkant mogen zijn?

Landelijk beleid

Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw is er een liturgische bezinning in de kerken bezig. Daarom besloten zij ter generale synode (Ommen 1993) ook aan deputaten de studie van de liturgie in de eredienst op te dragen. Immers, staat onder het besluit, 'de generale synode draagt verantwoordelijkheid voor eenheid in de liturgie (artikelen 59, 61 en 67 KO)... (Acta Ommen 1993, art. 46, besluit 1, grond 1.2). Stevige uitspraak! Voor de postmoderne mens vertaald: *de gezamenlijke kerken (zoals ze gewend zijn in een synode de koppen bij elkaar te steken) dragen samen verantwoordelijkheid voor dat waarin zij liturgisch één zouden moeten zijn*. In de volgende - bijna vijftien - jaren is veel gebeurd op het gebied van eredienst en kerkmuziek. Deze kerkelijke ontwikkeling kreeg vanuit de algemene cultuur een merkwaardige wind in de rug.

De regel in de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) was lange tijd: de afspraken op het terrein van de liturgie zijn duidelijk en daar houdt elke plaatselijke kerk zich aan. Dus merk je geen verschil als je eredienst viert

in Zeist, Zwolle of Zwartsluis. Tot de winden van aandacht voor de (persoonlijke) beleving, van verlangen naar plaatselijke vrijheid en de authenticiteit van de voorganger opstaken. Postmodern zien velen het kerkverband als betuttelend en achten de kerkorde nuttig als toiletpapier.

Plaatselijk belang

De synode te Zuidhorn zag zich geplaatst voor het dilemma landelijk-plaatselijk. Er lagen vanuit de kerken vragen op tafel over de artikelen 65 en 67 van de kerkorde.

* 'De kerken zullen zich houden aan de orden van dienst die door de generale synoden zijn goedgekeurd' (65). Hoeveel rek zit er in deze regel?

* 'In de eredienst zullen de psalmen gezongen worden in een berijming die door de generale synode is aanvaard en verder de gezangen die de synode heeft goedgekeurd' (67). Maar als wij plaatselijk nu graag opwekkingsliederen of een aria willen zingen?

Op voorstel van deputaten kerkrecht en kerkorde nam Zuidhorn een (aanvullend) rapport in behandeling:

'Koersbepaling inzake effectivering van de artikelen 65 en 67 KO.' Dat liep mee bij de bespreking van alle agendapunten inzake liturgie en kon aan het eind van de synode bijgeschaafd en vastgesteld worden. In die koersbepaling wordt 'met name de verhouding tussen landelijk en plaatselijk beleid inzake eredienst en kerkmuziek aangegeven' (*Acta Zuidhorn 2002*, art. 38, besluit). Waarin maken we afspraken en houden onszelf en elkaar eraan? En waarin laten we elkaar vrij, terwijl we hooguit materiaal aanreiken?

De eerlijkheid gebiedt me toe te voegen: de *Koersbepaling* leek ook nodig omdat synode en deputaten (volgens sommigen) teveel aanjager van liturgische ontwikkeling waren geworden. Terwijl het zwaartepunt van liturgische ontwikkeling daar moet liggen waar de erediensten gevoerd worden - in de gemeente. Aan het eind van het eerste punt staat immers: 'In de besluitvorming zal de indruk worden vermeden dat een synode op liturgisch gebied de plaatselijke kerken "van bovenaf" aanstuurt' (*Acta*, p. 59 onder 1).

Vijf jaar na de synode te Zuidhorn is een terugblik zinnig. Is de *Koersbepaling* door de kerken opgepakt? Heeft die de gewenste duidelijkheid gescha-

pen? Ik ga de tekst maar even bij langs.

Kaders en keuzes

De *Koersbepaling* omvat vijf punten. Wat hoort sámen? 'De kerken beperken zich in haar generale synode tot het uitzetten van *algemene kaders*'. En wel kaders die op basis van de eenheid in het geloof *maatgevend* moeten zijn voor de vormgeving en invulling van de erediensten in alle kerken. Zulke kaders behoren vast te liggen in artikelen van de kerkorde of bijzondere bepalingen van een synode. Dat is één.

Naast algemene kaders, die maatgevend zijn, zorgt de synode ook voor *voorzieningen*. En de plaatselijke kerken kunnen een keus maken uit die voorzieningen, zoals 'een bundel en een lijst van liederen, orden van dienst, liturgische formulieren, een liturgisch katern en ander materiaal.' Dat is twee.

Voorbeeld: het gebruik van de liturgische formulieren is kerkordelijk geregeld (*prescriptief*). Maar men kan plaatselijk kiezen uit de variatie aan formulieren voor doop en avondmaal (niet van belijdenis en huwelijk). Er zijn er drie voor de doop, te bedienen aan kinderen, en vijf voor de viering van het avondmaal. Geen ruimte dus om de vereenvoudigde of sprankelende versie van de eigen predikant te gebruiken. Hé, jammer, ik had net zo'n mooi formulier voor avondmaalsviering op paaszonntag geschreven...

Orden van dienst

Proef op de som: hoe strikt is de kerkordelijke bepaling dat de kerken zich zullen houden aan de vastgestelde orden van dienst (art. 65)? We hebben er drie, die ik ruwweg onderscheid als: de oude van Middelburg met pauzepsalm (A), die van Kampen, zonder de collecte in het midden (B) en de nieuwste met de wet aan het eind (C).

Het Ordinarium (D) is in Amersfoort doodgebloed en hoort dus niet tot onze voorzieningen. Deze synode smokkelt, nl. door het volgende doekje voor het bloeden aan te bieden: 'kerken die binnen het kader van de koersbepaling rond artikel 65/67 KO, zoals vastgelegd door de GS Zuidhorn, gebruik willen maken van de ordinariumliturgie kunnen terecht bij het liturgisch steunpunt' (*Acta Amersfoort 2005*, art. 76). Ik vind zo iets in het stuk niet terug.

Wat stelde Zuidhorn nu inzake de elasticiteit van artikel 65? Dat 'in de kerkorde geen directe binding moet worden vastgelegd aan complete en precieze orden van dienst.' Die vallen dus niet onder het maatgevende algemene kader. 'De hoofdregel moet zijn dat de kerkenraden er binnen het algemeen geldende kader verantwoordelijk voor zijn dat op verantwoorde wijze aan de kerkdiensten invulling wordt gegeven.' Orden van dienst zijn hulpmiddelen om aan de (hoofdregel van) verantwoorde invulling van kerkdiensten. Zij zijn er 'bij wijze van voorbeeld en als aanbevolen orden, waarvan de kerken gebruik kunnen maken' (*Acta Zuidhorn 2002*, p. 59, onder 2).

Tot uw dienst

Voor een goed begrip van de gang van zaken ter synode: er is een algemene herziening van de kerkorde in de maak. Op een gegeven moment komt er dus een nieuwe versie van wat in art. 65 bedoeld is. Tot zolang staat art. 65 wel overeind. Alleen met de nuance van Zuidhorn dat zo'n orde niet 100% voorschrijft hoe elke zondagse liturgie eruit moet zien. Het is niet een 'proces-verbaal of draaiboek'. Toch is het meer dan een voorbeeld. In de toelichting van de *Koersbepaling* staat: een orde van dienst is 'de zinvolle, inhoudrijke orderingsstructuur van een aantal liturgische elementen en de uitvoering' daarvan.

De opbouw van de eredienst is van votum tot zegen diep doordacht en vaak beproefd. In Orden B en C krijgen de te vieren sacramenten hun plaats ná de dienst van het Woord. Dat is zinvol en inhoudrijk, omdat het sacrament teken bij het Woord en zegel van de belofte is. En als de doop in het geval van een moeder en een kind eens vóór in de dienst bediend wordt? Dat is liturgisch niet het mooist. Dan moet het formulier als verkondiging opgevat worden. Maar je komt niet in strijd met art. 65. Toch houd ik het gevoel dat er iets wringt. De orden van dienst worden gerangschikt onder de *voorzieningen*. Die reiken de kerken elkaar via de synode aan. Maar tegelijk is zo'n OvD meer dan een voorbeeld van hoe het kan. Immers, 'zinvolle, inhoudrijke orderingsstructuur'. De term 'orde' drukt precies dát uit. Er is Urde in het onderwijs en in de eredienst van de naar Gods Woord gereformeerde kerken. Zulke 'ordering', waarin elk element een sprekende plek krijgt, is tot eer van God.

Kaft en koren

Er leefden ook vragen in de kerken over de bandbreedte van liedkeuze. En wel in de situatie dat het aantal gezangen (vgl. 'verder de gezangen die de synode heeft goedgekeurd', art. 67) niet vastligt, maar er een nieuwe bundel in wording is. Zuidhorn geeft deze koers aan in het proces: 'De synode keurt naar art. 67 die gezangen goed die beantwoorden aan de generaal-synodaal vastgestelde criteria én die aansluiten bij de wensen die in de breedte van de kerken leven' (*Acta*, p. 59 onder 3). Zo werken we kerkelijk toe naar een nieuwe bundel Gezangen. In 2011 moet die klaar zijn. De bundel moet immers een keer worden afgesloten. Daarnaast blijft er ook een lijst bestaan: van 'gezangen die wel in de kerken mogen worden gezongen, maar niet in de bundel zijn opgenomen' (id, onder 4). Mij is niet duidelijk wat voor type liederen niet in de bundel, wel op de lijst staan. Dat moet nog besloten worden. De synode van Amersfoort stelt: 'deputaten blijven in dienst aan de kerken faciliterend bezig door geschikte liederen één keer per zes jaar aan de synode te presenteren', en wel 'als aanvulling op de lijst' (*Acta Amersfoort 2005*, p. 196). Het koren van liederen kan vrucht blijven dragen. De lijst kan groeien, als de bundel gekaft is.

Papier is geduldig

Naar mijn inschatting gaat hier de praktijk de theorie opblazen. De *Koersbepaling* stelt het zo: we streven samen naar een bundel plus (zich uitbreidende) lijst 'dat daaruit een ruime keus is te maken in alle plaatselijke kerken en ook voor bijzonder diensten' (*Acta Zuidhorn 2002*, p. 59, onder 4). En dus blijft art. 67 KO recht overeind. Immers, 'de kerken maken door deze selectie de gezamenlijke afspraak om voor de kerkdiensten hun keuze uit deze liederen te maken' (accenten van mij, EADB). Anders gezegd, buiten de selectie, door de kerken in hun generale synoden vastgesteld, zijn geen liederen nodig. Ook niet in bijzondere diensten. Of bij vermeende unieke missionaire omstandigheden. Dan volgt de uitsmijter: 'Afwijking van deze uitspraak dient een kerkenraad te verantwoorden en behoort een uitzondering te zijn.' Waar zou zulke verantwoording plaatsvinden? Aan de eigen gemeente: om eerlijk te

zijn. Ook in de vergadering van de classis: om zusters te laten meedenken? Aan de eerstvolgende synode lijkt me niet zinvol, want wat moet die vergadering met plaatselijke incidenten? Het risico van de slotzin van punt 4 uit de *Koersbepaling* lijkt me dat het een papieren regel is en blijft. Dat is lastig vanwege het volgende.

Ongereformeerde kerkdienst?

De *Koersbepaling* besluit met een vijfde punt. 'Wanneer een kerkenraad de hierboven omschreven verantwoordelijkheid en vrijheid onverhoopt zo gebruik dat het karakter van de gereformeerde kerkdienst geweld wordt aangedaan, dan zijn er de normale kerkelijke wegen om eventuele bezwaren van kerkleden te behandelen en om als zusterkerken op elkaar toe te zien.' Twee wegen dus: a. het bezwaarschrift voor kerkleden en b. toezicht door visitatie (of als eerstvolgende stap in een conflict tussen gemeentelid en kerkenraad). Kerkordelijk is het correct. Dat zijn de gewone wegen om een kerkenraad tot de orde te roepen. Maar laat een kerkenraad zich tot de 'orde van dienst' roepen? Dat legt een forse last op het gemeentelid. Het duurt een poos voordat je een liturgisch punt helder in beeld hebt. Is het zwaar genoeg voor een brief aan de raad? Zwaar genoeg om verder te gaan: naar de classis, vraag aan visitatoren? Je wordt zo gauw een zeurkous gevonden. Alsof je 'tegen' elke verrijking bent. Mijn grootste vraag is: hoe signaleren we het wanneer in een gemeente het karakter van de gereformeerde eredienst geweld wordt aangedaan? En wat doen de kerken die in liturgie het meest vooruitstrevend zijn, proactief? Om liturgisch beleid te ontwikkelen, verantwoording af te leggen, sámen te overleggen?

Terugkijken

Misschien denkt een meelevende lezer: maar was de goede man niet zelf op de synode van Zuidhorn? Hoe kan hij dan nu de *Koersbepaling* fileeren? Het antwoord is: vijf jaar geleden werden we geconfronteerd met het dilemma landelijk-plaatselijk beleid. Daarin probeerde de *Koersbepaling* een goede weg te zoeken. Het kan nodig zijn achteraf te bekijken of wat we toen schreven sindsdien ook geholpen heeft.

Dr. Erik de Boer is predikant van de Gereformeerde kerk te Zeist.

Capaciteiten

Nehemia 1:1-2:10

Wat zorgt ervoor dat iemand zich geroepen voelt om iets te gaan doen? Allereerst bewogenheid met een situatie. Maar ook het grotere kader van Gods plan met de wereld. Verder moeten we denken aan persoonlijke capaciteiten. Iemands persoonlijke capaciteiten zorgen ervoor dat hij - om zo te zeggen - zijn roeping in eigen handen neemt.

J. Glas ■

Nehemia was schenker aan het hof van de koning. In die positie kon hij ook optreden als raadgever. Het is een hoge positie die je echt moet verdienen en waaraan de nodige jaren vooraf gaan. Nehemia maakt aan het eind van zijn gebed duidelijk dat hij zijn roeping in eigen handen wil nemen (vers 11): "Laat me vandaag nog slagen en laat de koning mij welgezind zijn".

Het is leuk in hoofdstuk 2:1-10 te ontdekken waar Nehemia's capaciteiten liggen.

1. Nehemia kan geduld oefenen. Het 'vandaag nog' in zijn gebed wordt vier maanden later.
2. Nehemia blijkt in staat om op moeilijke situaties in te spelen. Als het moment van spreken daar is, is het echt geen geschikt moment. De koning vraagt waarom hij zo somber kijkt. Nehemia schrikt hevig. Een schenker die wijn schenkt met een somber gezicht terwijl de koning zich vermaakt met zijn lievelingsvrouw? Dat kan hem zijn baan en misschien zelfs zijn kop kosten. Toch maakt hij van deze niet-gelegenheid handig gebruik.
3. Nehemia stelt opnieuw (zie 1:5) zijn vertrouwen op de God van de hemel. Er staat: "Ik bad tot de God van de hemel en antwoordde de koning". In een adem. Een mooi voorbeeld van een schietgebedje.
4. Nehemia kan plannen maken. Als de koning doorvraagt, blijkt Nehemia zelfs een tijdsplanning gemaakt te hebben.
5. Nehemia heeft diplomatiek inzicht. Hij vraagt om een brief voor de gouverneur van het gebied waarin Jeruzalem ligt. Die brief geeft hem vrije doortocht door het gebied en heeft als tweede onderdeel dat de gouverneur op de hoogte is van het initiatief van de herbouw van de muren van Jeruzalem. Dat kan hem later nog van pas komen. Ook vraagt hij een brief voor Asaf voor de levering van materialen voor de herbouw.

Bewogenheid zet je op het spoor van je roeping. Het grotere kader van Gods plan geeft rust en zekerheid bij de beslissing om nieuwe wegen in te slaan. Persoonlijke capaciteiten zorgen ervoor dat je je roeping in eigen handen neemt en tot uitvoering overgaat. Wie zich zo geroepen voelt, heeft het hoogste bereikt wat een mens in zijn leven kan bereiken. Nehemia geeft een hoge positie aan het hof van de koning op om een haast onmogelijke taak te gaan volbrengen. Gedurende 70 jaar was niemand in staat gebleken, ook Ezra niet, om de muren van Jeruzalem te herbouwen. Je krijgt ook waardering voor Chanani, de broer van Nehemia en de militair van de familie. Hij wist: Nehemia kan met zijn capaciteiten bereiken wat tot nu toe niemand is gelukt en mij ook niet zal lukken.

Je roeping is het hoogst bereikbare. Daar ga je voor. Daar moet alles voor wijken. Je kind die plotse-ling extra zorg nodig heeft en waarvoor je je baan moet opgeven. Je echtgenoot die ziek wordt. Je omgeving die je nodig heeft. Het hoogst bereikbare in iemands leven is datgene waartoe jij je geroepen weet. Dat kan wat anders zijn dan wat de samenleving of de omgeving als het hoogste beschouwt.

Ds. Jacob Glas is predikant van de Gereformeerde Kerk te Maastricht.

Als dat het paradijs niet is...

wandelen met God

**Kalme woorden zijn een levensboom,
een valse tong vernietigt de geest.
Spreuken 15:4**

R. ter Beek ■

Een kleinigheid, een detail kan een hele wereld oproepen. Een geur, een woord, een foto kan een herinnering oproepen, een persoon, een ervaring met alles erop en eraan: het licht, de smaak, de klank, de temperatuur, je emotie.

Zo ongeveer als een icoontje op het computerscherm. Je klikt erop en het scherm loopt vol met een nieuw programma. Een *thumbnail*, je klikt op een plaatje van een vierkante centimeter en er springt een foto op het scherm.

Het is een procédé dat het Spreukenboek ook gebruikt. Je noemt een kleinigheid, en je roept een hele wereld op. Eén woord, één begrip blijkt bij nader toezien een kijkgaatje naar een compleet panorama.

In Spreuken 15:4 is die kleinigheid een tong. Een klein onderdeelje van een mens. Het beweegt. Er stroomt lucht langs. Er komt geluid vanaf.

Er wordt iets tegen me gezegd en dat klinkt prettig. Het is aangenaam om te horen, mild. Het voelt alsof iemand me streelt, aait, verzorgt, liefkoost. Een zacht regentje in het voorjaar. Warme lucht uit de airco voor de deur van 'V en D' op een kille dag. De hand van de verzorgende die me wast. Vriendelijk, behulpzaam, teer, zorgzaam, liefdevol. Ik hoor woorden die me goed doen.

Je verwacht het eigenlijk niet! Het is een verademing. In onze wereld wordt zo veel gepraat. We waden elke dag door een wirwar van woorden. In onze samenleving heerst een dwaas kabaal. Wat voor ons bestemd is, doet ons lang niet altijd goed. Vaak worden we gekwetst, gekrenkt. Woorden die ons raken, doen vaak zeer.

Kijk maar naar de tweede helft van de spreuk. *Een valse tong vernietigt de geest.* Dit stukje spreuk heeft de *killing fields* van de kronkel tong in het vizier, van de slechte, onbetrouwbare, kwade praat. Die maakt veel slachtoffers: kapotte mensen. Kapotgeprate mensen, kapotgedreigde mensen, kapotgepeste mensen, kapotgeschonden mensen. Zo'n klein ding, een kwade, kronkelende en stekende tong. Maar

een wereld van kwaad! Alsof de hel losbreekt. Daar hebben we allemaal wel een gevoelig littekentje van in de hartstreek. Misschien wel meer dan één...

Midden in al dat gepraat, in die stroom kabaal, klinkt dan een kalm woord. Daar spreekt een zachte tong, mild, behoedzaam en lief. Je denkt onmiddellijk: wat is dat? Je gelooft je oren niet. Het overweldigt je. Iemand die je streelt met een vriendelijk woord. Iemand die je aait met aardige taal. Wat is er aan de hand? Je proeft. Je voelt. Je spitst je oren en tuurt. En met een ruk gaat het gordijn opzij. In een flits zie je het hele beeld. In één keer herken je het. Die milde

**maar het paradijs is toch weg?
O ja?**

tong is een stukje, een flardje, een détail, een pluisje van... een levensboom! Je bent geraakt door een stukje paradijs. Een warme druppel. Zacht, mild, tintelend.

Staat hier echt levensboom? De boom des levens? Ja. Dat is toch het paradijs! Zeker, de levensboom - dat was het hart van het paradijs, die stond voor het paradijs. Maar het paradijs is toch weg? O ja? Dacht je dat echt?

Het paradijs is helemaal niet weg. Het is er nog. Op een onbedacht moment kan het prettig langs je oor strijken, je hart strelen. Het kan je zo licht aanraken dat je niet eens precies weet waarom je ineens moet huilen. Het kan een vuur van vreugde aansteken. Het kan je laten vollopen van geluk. Het kan je laten borrelen van heimwee. Van verlangen naar...

Ja, verlangen naar wat? Naar God! Want het paradijs kan *van de aarde* verdwenen zijn, maar daarmee is het nog niet verdwenen uit Gods gedachten, en ook niet uit zijn plannen. Het paradijs is blijven bestaan in Gods woorden, in Gods beloften. Het duikt steeds weer op in Gods wegen met de mensen, met zijn volk.

Het is er als God stopt met twisten, als hij zijn toorn over de zonden laat ophouden. Als hij

onze schuld vergeeft. Als hij onze kwalen geneest. Als hij ons leven redt van het graf. Als hij zijn trouw en liefde door ons leven vlecht, als hij ons overlaadt met schoonheid en geluk. Het paradijs is er als zijn Geest in ons komt wonen en als zijn woord zich roert tussen onze overwegingen en gedachten.

Denk aan wat we lezen in Jesaja 57:14-21. Wat een overvloed van liefde, wat een stroom van genade daar, vier grote rivieren vol. God zegt: ik zal de mensen die verslagen en onaanzienlijk zijn, bij me roepen, in mijn paleis, in mijn koninkrijk. Zo zal ik ervoor zorgen dat de onaanzienlijke geest herleeft en het verslagen hart tot leven komt. Gods roepende woord als levensboom. Gods paleis als paradijs. Hij heeft

als dat woord klinkt, adem je het paradijs!

onze zonden gezien en zich er aan geërgerd, maar toch belooft hij ons te genezen, te leiden en barmhartigheid te bewijzen. Hij laat milde woorden horen, vol troost. Al die troost, die genade, die mildheid, die liefde komt samen in het zachte woord: vrede. Vrede voor iedereen, ver weg of dichtbij. Ik zal genezing brengen, zegt God. Als dat woord klinkt, adem je het paradijs!

Bij die stem en om dat woord heeft God een mond geschapen, en een tong, en lippen, en een hart, en handen, een mens: Jezus van Nazareth, de gezalfde van de Here, het vleesgeworden kalme, zachte woord van God. Johannes de Doper zat in de gevangenis en hij liet zijn leerlingen informeren bij de Here Jezus (Matteüs 11:2-6): bent u degene die komen zou, of moeten we een ander verwachten? Jezus zei, dat ze tegen Johannes moesten zeggen: blinden kunnen weer zien, verlamden weer lopen, melaatsen worden gereinigd, doven kunnen weer horen, doden worden opgewekt, *armen horen zachte woorden*. De slachtoffers van de zonde horen goed nieuws. Johannes: jij bent een kenner, wat roept dat bij je op?

Jezus nodigt de gebroken geesten en verslagen harten bij zich. Hij belooft ons rust. Word mijn leerling, zegt hij. Luister naar mijn woorden, drink ze in. Mijn woorden zijn zacht, mijn onderwijs is mild, want de mildheid, de zachtheid, de teerheid, de zorgzaamheid, de liefde zit in mijn hart. Het is mijn karakter. Ik ben de levensboom. Wie van mij eet en drinkt, zal genezen worden en leven. Mijn lessen zijn zacht en licht. Mijn hand zal je zachtjes leiden. We lazen het uit Matteüs 11:28-30. Het evangelie, het goede woord, dat zijn de woorden en de handen van de Here Jezus. De handen met de littekens van het kruis.

Kalme, zachte woorden. Balsem voor de ziel. Ineens kunnen ze je oor raken. Een vriendelijk mens raakt een snaar in je ziel. Een splintertje rust. Een slokje vrede. Een vleugje paradijs in je neus... En kijk: Hij staat levensgroot voor je. En scherp. De levensboom: Jezus Christus op zijn troon. In het hart van Gods koninkrijk. Midden in het paradijs. Je hoort een mild woord, en daardoorheen hoor je luid en duidelijk: ik verzeker je, vandaag nog zul je met mij in het paradijs zijn, of anders morgen. Weg zonde, weg ziekte, weg dood.

Dat kan een mild woord doen! Een zachte tong spreekt op de lucht van het evangelie. In een zorgzaam woord klinkt de echo van Gods barmhartigheid in Christus, je hoort er de klank in klinken van Gods ruime hart. Een paar kalme woorden kunnen in de werkelijkheid van de dood en de zonde en de toorn de Here Jezus voor je oproepen. Het leven dat levend maakt. De levensboom.

Het paradijs is er dus nog. Gelukkig. En soms kom je het tegen in milde woorden. Om je heimwee naar God te prikkelen, je liefde voor Christus te voeden, je verlangen naar de dag van vrede en genezing. Hoor ik daar het paradijs? Waarachtig!

Ds. Ruud ter Beek is predikant van de Gereformeerde Kerk te Soest-Baarn.

(Dit is de 'partituur' van een preek die hij in de winter van 2006-2007 een aantal keren heeft gehouden.)

uit de kerken

Zeist - jubileum: Op 12 september was ds. C. van Breemen vijfentwintig jaar predikant. Hij stond in Avereest-Dedemsvaart (1982), Heerenveen (1988) en is nu in Zeist geestelijk verzorger in 'De Wijngaard' te Bosch en Duin (2000).

Ommen - intrede: Op 16 september om 11.00 en 16.30 uur: bevestiging en intrede ds. T. Wendt uit Assen in 'Het Bakken', Trompstraat 2.

Ommen - nieuw adres:

Groen van Prinstererstraat 10, 7731 CJ Ommen, tel. 0529-850681 (studeerkamer) en 0529-850997 (privé). E-mail: t.wendt@home.nl

Gerechtigheid: Bij God beginnen(1)

Het begrip gerechtigheid staat volop in de belangstelling. Het gaat dan over de verhouding tussen rijken en armen in de wereld. Het onrecht daarin dringt zich op. Dictatoriale regeerders en corrupte heersende klassen verrijken zich schaamteloos ten koste van de bevolking die zich niet kan verweren. Maar ook wijzelf, in het rijke Westen, worden erop aangesproken als wij spullen kopen, gemaakt met kinderarbeid in India of in gevangenkampen in China.

P. Houtman ■

De 'Micha-campagne' vraagt speciaal de aandacht van christenen voor dit thema. Moeten wij daar niet wat aan doen? Hebben wij het er tot nu toe niet veel te veel bij laten zitten? Moeten wij niet veel krachtiger, met meer verontwaardiging, onze stem laten horen? Roept de Bijbel ons daar niet toe op? Wij zijn opgeroepen om te bidden voor de millenniumdoelen die de Verenigde Naties hebben gesteld.

We horen een oproep tot actie. De nood is dringend. In zo'n situatie kan het makkelijk gebeuren dat accenten eenzijdig worden gelegd en belangrijke aspecten worden veronachtzaamd. Een alarmsignaal kan nu eenmaal niet al te genuanceerd zijn. Een actieprogramma is geen studierapport en geen preek.

In de strijd van Luther stond het begrip gerechtigheid ook centraal. Ook toen was de stemming opgewonden. In de reformatorische theologie plukken wij daar nog steeds de vruchten van. Maar het lijkt dan wel over iets heel anders te gaan.

In twee artikelen wil ik het begrip gerechtigheid in een breder kader plaatsen, waarin aan verschillende aspecten recht wordt gedaan. Ik doe dat in de vorm van stellingen.

Beleid

1. Gerechtigheid is iets wat God doet
Bij het begin beginnen is bij God beginnen. Hij is rechtvaardig; dat is een van zijn vele deugden. Hij is door en door rechtvaardig; er is geen zweem van onrecht in Hem. Hij is dat van het begin af aan. Er is in zijn

beleid nooit enig onrecht. Hij werkt niet maar aan een betere wereld. Hij heeft altijd al alleen maar recht gedaan, tot vandaag toe.

Hij doet dat volgens zijn eigen principes. Hij stelt de regels, de rechtsregels. Dat is zijn positie: Hij is Koning, Hij is soeverein, Hij is Wetgever. Gerechtigheid is wat Hij zegt dat het is.

Maar dat niet alleen. Hij spreekt ook

samenleving z'n eigen normen kent, die weinig met religie te maken hebben. Het christendom is een van de vele godsdiensten in de wereld; en als het om het bevorderen van gerechtigheid gaat, lijkt kennis van zaken belangrijker dan religie. Mensenrechten zijn een zaak van de Verenigde Naties, een organisatie zonder godsdienstige grondslag. Het is meer een zaak van juristen en ont-

bij het begin beginnen is bij God beginnen

recht. Hij evalueert, en Hij veroordeelt onrecht. Hij doet dat niet alleen met woorden, maar ook met de daad.

Hij regeert rechtvaardig. Hij handhaaft het recht. Hij voert een rechtvaardig beleid. Hij is de Vader, die leiding geeft aan zijn gezin en zorgt voor de goede gang van zaken. Geweldige energieën stelt Hij in het werk om elke dag het recht te handhaven, ervoor op te komen, tegen alle tegenstand en verloedering in.

Aanvechting

Wij ervaren dat vaak anders. Voor ons kan het lijken alsof grote delen van de wereldbevolking letterlijk God-vergeten zijn, door Hem aan hun lot overgelaten. Door de hele Bijbel heen horen we de worsteling met de aanvechting alsof God de armen en machtelozen vergeet. Er is in de moderne Westerse cultuur ook een andere aanvechting. Het lijkt alsof een rechtvaardige

wikkelingswerkers. Christenen kunnen, evenals aanhangers van andere religies, vanuit hun eigen motivatie meewerken aan iets wat zonder hen al is uitgedacht; zich aansluiten bij actieprogramma's die zonder hen al in gang zijn gezet.

Wat doen we daaraan? Moeten we daar eigenlijk wel iets aan doen? Zijn wij aan deze stand van zaken misschien mee schuldig, doordat we niet op tijd onze stem hebben verheven en tot actie zijn overgegaan? Schuldbesef kan verlamrend werken. Kunnen we er niet het beste maar het zwijgen toe doen, met beschaamde kaken, en alsnog op de rijdende trein springen?

In dit artikel ga ik niet al deze vragen expliciet bespreken. Maar het is goed om te beginnen bij het begin, en God te prijzen. Hij is de God van deze wereld met z'n onrecht en met al die mensen die er een visie op hebben en er wat aan proberen te doen. Als Hij niet rechtvaardig zou zijn, waar zouden wij dan nog blij-

ven? Wat zouden wij dan nog voor elkaar kunnen maken?

De vraag: hoe is het mogelijk dat niet-christenen voorop lopen in de strijd tegen onrecht, brengt ons bij de volgende stelling.

In de centra

2. Gerechtigheid is openbaar

Het lijkt soms wel alsof er, als het om sociale gerechtigheid gaat, alleen maar meningen en belangen zijn die zich laten horen. De werkelijkheid is ingewikkeld; simpele modellen en methoden botsen op de weerbarstige realiteit. Niet-westerse culturen claimen dat bij hen andere principes gelden voor een rechtvaardige samenleving en dat het Westen niet zijn normen aan de hele wereld mag opleggen. Zijn er wel principes die kunnen claimen algemeen geldend te zijn? En zo ja, zijn die dan niet eerder afkomstig uit het gedachtegoed van de Verlichting dan van de Bijbel?

Kunnen mensen die niet in God geloven, weten wat rechtvaardig is en wat niet? Deze vraag werd vaak besproken in de context van: hoeveel goeds is er in de mens na de zondeval nog overgebleven? Reformatorische theologie, in het voetspoor van Augustinus, is daar niet optimistisch over. Er zijn in de christenheid wel stemmen die meer optimistisch zijn: zowel het rooms-katholicisme als het remonstrantisme. Er is de leer van het natuurrecht: er zijn algemeen geldende principes die de mens nog steeds met zijn natuurlijke vermogens kan erkennen. De wereld valt mee.

De reformatorische theologie is daar kritisch over. De mens is verdorven. Er is nog wel wat inzicht in hem overgebleven op het gebied van wat goed en niet goed is, wat hoort en niet hoort. Maar hij drukt dat weg of negeert het. Kunnen we dan weinig of niets van niet-christenen verwachten in de strijd tegen onrecht? In

kunnen mensen die niet in God geloven, weten wat rechtvaardig is en wat niet?

de praktijk kunnen we met ze praten en van ze leren. Hoe kan dat dan?

De oplossing ligt niet in een optimistisch mensbeeld. Het is Gods voorzienigheid, zijn regering, waardoor er samenwerking mogelijk is en blijft. (De theologische discussie over de term 'algemene genade' kunnen we hier onbesproken laten.) God heeft geduld met zijn wereld. Hij laat zijn licht nog schijnen, elke dag. Dank zij Hem hebben de meeste mensen nog steeds ogen, hersens en gevoel - hoezeer zijn gaven ook worden misbruikt. Zijn wijsheid roept, op de pleinen, op het Binnenhof en in Washington en Beijing.

Dat wil niet zeggen dat het altijd evident is wat

gerechtigheid is. Recht moet gevonden worden. Dat zien we ook al in de Bijbel zelf. Discussie is nodig. Maar dank zij Gods voorzienigheid is het in veel gevallen mogelijk om over gerechtigheid te communiceren ook met niet-christenen en samen een weg te zoeken.

Departementen

3. Gods gerechtigheid heeft betrekking op alle terreinen van de samenleving

Het evangelie is dat God zondaars rechtvaardig maakt; dat betekent dat Hij ze vrijspreekt van schuld. Op dat evangelie komen we straks terug. Vrijspraak - dat speelt zich af op het terrein van de rechtspraak. Dat betekent echter niet dat het begrip gerechtigheid tot dat terrein beperkt is.

Zondaars worden gerechtvaardigd. Dat zijn echter geen abstracte individuen. Het zijn boeren, leraren, schoonmakers en politici. Niet alleen hun ziel krijgt genade, terwijl de rest van hun bestaan onveranderd blijft. Zij mogen een nieuw leven beginnen op hun plaats in deze wereld, in de samenleving. Gerechtigheid is een relatiebegrip. Er ontstaan nieuwe relaties, tussen God en mens en tussen mensen onderling.

Gods gerechtigheid, zagen we in stelling 1, is regeringsbeleid. Dat omvat alle beleidsterreinen, alle departementen. Hoe breed dat is, daar krijgen we een indruk van in de wet van het Oude Testament, bijvoorbeeld in het boek Deuteronomium. Staatsinrichting, politiek, militaire zaken, economie, sociale zaken, barmhertigheidsbetoon, huwelijk en gezin - dat alles valt onder gerechtigheid.

De gereformeerde leer heeft daar altijd meer oog voor gehad dan de lutherse. De wet, die de zonde aanwijst waarvan wij vrijgesproken moeten worden, is dezelfde die ons uittekent hoe wij hebben te leven. Wij worden gerechtvaardigd als kinderen van onze ouders, als huwelijkspartners, op onze plaats in de publieke ruimte; vrijgesproken van de zonden die we als zodanig gedaan hebben en doen. Gods gerechtigheid sticht een staat - het koninkrijk van God. Het is een staatsbestel. Het richt zich op een sociale orde.

Het begrip gerechtigheid moet dus niet verengd worden; ook niet verengd worden tot sociale gerechtigheid. Maatschappijkritische christenen in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw, die de barricaden op gingen voor de armen en rechtelozen in de samenleving, omarmden tegelijkertijd wel de seksuele revolutie die in diezelfde tijd plaatsvond. Diezelfde combinatie doet zich in radicale bewegingen wel vaker voor. Maar Gods wet is één. Zijn gerechtigheid is één.

Realisme

4. Gods gerechtigheid is een genadegeschenk aan zondaars

Gods wereld, waarin Hij gerechtigheid sticht, wordt bevolkt door zondaars. Opnieuw: dat woord zondaars moeten we niet abstract opvatten. De samenleving bestaat uit mensen die gefaald hebben, en falen, als medemens, als leider, als ouder, als collega, als dienstverlener. Ze komen allemaal in de gevangenis. Hoe kan de samenleving dan nog functioneren?

God zou niet onrechtvaardig geweest zijn, als Hij alle mensen veroordeeld had. Dan zou de samenleving inderdaad tot stilstand zijn gekomen en verwoest zijn. Niemand zou nog iets goeds hebben kunnen verwachten.

Maar de Bijbel leert ons dat Gods gerechtigheid meer inhoudt, en iets anders. Hij begint met deze mensheid weer opnieuw, helemaal van voren af aan. Hij doet een nieuwe samenleving opbloeien (Psalm 85).

Dit is het betreffende recht van het realisme in de politiek, ook inzake ontwikkeling en mensenrechten: verwacht niet te veel van mensen; houd er rekening mee dat ze zondaars zijn. Dat leidt nog niet tot pessimisme. Christenen verwachten alles van God, maar niet van mensen. Dit is een punt waarin het christelijk geloof uniek is. Christenen zijn niet optimistisch over goede en nobele bedoelingen van mensen. Ze hebben geen hoge verwachtingen van menselijk beleid, van het nastreven van millenniumdoelen, ook al spannen ze zich er van harte voor in. Zij zijn niet verbaasd als menselijk eigenbelang of corruptie telkens opnieuw een spaak in het wiel steekt. De menselijke natuur is weerbarstig.

Wat is er bijvoorbeeld nodig om meer kinderen naar school te laten gaan? Scholen moeten worden gesticht en er moet geld komen voor salarissen van leraren en voor schoolboeken. Maar dat is niet voldoende. Knelpunten zijn dat het leraren en onderwijsambtenaren gaat om de baan en het inkomen in plaats dat ze toegewijd zijn aan het onderwijs en het welzijn van de kinderen. En dat scholen om veiligheidsredenen gesloten moeten worden omdat er een burgeroorlog aan de gang is.

Mensenrechten

Christenen zullen ook terughoudend zijn in het spreken over mensenrechten. Zij realiseren zich dat mensen geen rechten kunnen doen gelden, maar alleen bij God hun hand kunnen ophouden. Wij als rijke christenen passen dat eerst op onszelf toe. Als wij een 'menswaardig bestaan' hebben, is dat niet omdat wij daar recht op hebben; het is een geschenk van God. Dat zal dan vervolgens ook voor onze medemenselijke gelden. In de praktijk is er alle aanleiding om grote groepen mensen in de eerste plaats als slachtoffers van onrecht te beschouwen; zij hebben geen enkele mogelijkheid om zichzelf te laten gelden;

zij hebben praktisch geen mogelijkheid om hun eigenbelang daadwerkelijk na te streven. Zij zijn degenen tegen wie gezondigd is. Niettemin is het te optimistisch om ze als onschuldige slachtoffers te beschouwen. Het is de vraag of het beter zal gaan als zij meer macht krijgen (wat geen reden is om ze die te onthouden). Ook onder de verschoppelingen van deze wereld komt onderlinge afgunst, haat en onverschilligheid voor. Kastenlozen in India vormen onderling ook weer subkasten waarvan sommige op andere neerkijken. Als een kasteloze zich aan z'n uitzichtloze bestaan weet te ontworstelen, kijkt hij vaak niet meer om naar z'n familie.

Geloof en bekering

5. Gods gerechtigheid is in Christus

God heeft zijn gerechtigheid geopenbaard in Christus. Door zijn lijden en opstanding heeft de Vader, in een corrupte en failliete samenleving, gerechtigheid gesticht. Voor onszelf en voor de wereld. Dit was al de achtergrond van stelling 1. Wij kennen God alleen als de Vader van onze Heer Christus. Direct vanaf het begin

dit is een punt waarin het christelijk geloof uniek is

zijn alle dingen geschapen door Hem (Kolossenzen 1:15-17).

Wij verwachten geen gerechtigheid buiten Christus om. Ook als we bidden voor millenniumdoelen, voor sociale gerechtigheid, en ons daarvoor inspannen, gaat het ons om Hem en zijn heerschappij.

Christus is niet een middel om een uiteindelijk doel zoals humaniteit te bereiken. Christenen kunnen voor hun idealen niet aanhaken bij doelen die al door anderen, buiten Christus om, zijn gesteld. De visie van de kerk is haar Heer. Het is niet voldoende om de kloof tussen rijk en arm te verminderen. Dat is een te smal doel. De wereld heeft Christus nodig. Bkering is nodig - te beginnen bij onszelf. Integrale bekering, zowel verticaal, terugkeer naar God, als horizontaal: naastenliefde die de naaste recht doet. In het gezicht van de nood van de wereld kan de schijn anders zijn. Als er maar zoveel mogelijk kinderen naar school zouden gaan! Toch moet er ruimte zijn voor de vraag naar het karakter van dat onderwijs. In ontwikkelingslanden zijn veel scholen gesticht door de christelijke zending. In onze eigen cultuur was onderwijs oorspronkelijk ook vaak christelijk gemotiveerd. Wat vinden we ervan als scholen gedragen worden door een militante nationalistische beweging, en kinderen worden gevormd om te haten?

Volgende week trekken we de lijn door naar ons eigen handelen: we zetten het in dit kader.

Drs. Piet Houtman is journalist en doceert theologie aan het Presbyterian Theological Seminary in Dehra Dun, India.

Aandacht voor kerkelijk leven in Europa

Op de Generale Synode van Amersfoort-Centrum (2005) is besloten deputaten Betrekkingen Buitenlandse Kerken (BBK) aan te moedigen om kerkelijke eenheid met zusterkerken in de eigen regio te bevorderen. Bij de bespreking van dit besluit lezen we in de Acta:

R.C. Janssen / J.M. Batteau ■

“Vanuit de vergadering wordt verder opgemerkt dat dit ook een opdracht voor onszelf inhoudt. Hoe staat het met onze aandacht voor de kerken in Europa? Deputaten geven aan dat ze graag met rugdekking van de synode actief in Europa aan het werk willen gaan.” (Acta 2005, art. 159).

Het is nu eenmaal niet mogelijk om contact te onderhouden met alle kerken ter wereld die met ons trouw willen zijn aan Schrift en belijdenis. Op het terrein van buitenlandse kerkelijke contacten vindt min of meer een selectie plaats: kerken concentreren zich in toeneemende mate op hun eigen regio. Nauwe banden die historisch van aard zijn, zullen natuurlijk blijven, zoals die tussen de Gereformeerde Kerken in Nederland (vrijgemaakt; GKN[v]) en de Canadian Reformed Churches (CanRC), de Free Reformed Churches of Australia, en de Vrije Gereformeerde Kerken in Suid Afrika. Maar als het gaat om andersoortige contacten ligt de prioriteit bij de eigen regio. Zo nemen bijvoorbeeld de CanRC het voortouw in Noord-Amerika en de GKN(v) in Europa. Er kunnen overigens ook andere redenen zijn om prijs te stellen op contact, bij voorbeeld een grote behoefte aan steun vanwege geïsoleerde geografische ligging (denk aan de Reformed Churches in New Zealand) of samenwerking op het gebied van zending (denk aan met de Reformed Churches in the United States).

Deputaten BBK concentreren zich dus meer op Europa. Op initiatief van de GKN(v), en met medewerking van de drie andere Europese lidkerken van de Internationale Conferentie van Gereformeerde Kerken (ICRC) - de Evangelical Presbyterian Church of England and Wales, de Free Church of Scotland en de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland - werd begin maart de eerste Europese Conferentie van Gereformeerde Kerken (EuCRC) gehouden. Deze bleek aan een grote behoefte te voldoen zodat ter vergadering besloten is tot volgende EuCRC's. Een eerste in november 2008 weer in Soest, en een tweede in 2010 over evangelisatie in de steden van Europa, in Edinburgh i.v.m. het honderdjarig jubileum van

een in die stad gehouden zendingsconferentie (1910).

Dit is een voorproefje van 'meer aandacht voor Europa'. Daarover zult u meer kunnen lezen als D.V. eind dit jaar het rapport van deputaten BBK wordt aangeboden aan de kerken, op weg naar de Generale Synode van Zwolle-Zuid 2008. Daarnaast alvast een impressie uit het door Deputaten BBK uitgegeven Engelstalig kwartaalblad *Lux Mundi*. Het juninummer van 2007 was gewijd aan de EuCRC. Ds. J.M. Batteau, GKN(v)-predikant met buitenlandse wortels gaf daarin de volgende 'Persoonlijke impressie'.

Ik, een gewone dominee van een Gereformeerde Kerk (v.) in het prachtige Den Haag, genoot enorm van deze conferentie! Ik werd er erg door bemoedigd en het raakte me regelmatig diep. We voelden ons allen één in de Heer en de conferentie droeg eraan bij om dat gevoel van eenheid in Hem te versterken, hier in Europa.

Ds. Ruud ter Beek, predikant van de GK(v) te Soest, was een ideale gastheer en conferentie-voorzitter. Hij combineerde humor en het aansturen van de conferentiegangers op zo'n manier dat we lachend bij de les bleven. Aan het eind van de conferentie formuleerde hij het zo: "ik heb het toch maar voor elkaar gekregen dat jullie doen wat ik zeg". Chapeau! Ik denk dat het goed is om een van oorsprong niet Engelstalig iemand als leider van een Engelstalige conferentie te hebben. Immers alle niet van oorsprong Engelstaligen kunnen zo'n man gemakkelijk volgen terwijl wij als Engelstaligen kunnen genieten van de incidentele bloepers (die waren er trouwens maar weinig).

Met deze conferentie werd een sterke behoefte vervuld die we als Europeanen, levend in een vrijwel overal even sterk gesecculariseerde samenleving, voelden. Wij gereformeerde kerken (waar we ook de presbyteriaanse kerken bij rekenen) zijn klein in een continent dat gedomineerd wordt door het humanisme, zowel in de maatschappij als geheel, als in de voornamelijk leger wordende liberale grote kerken, katholiek zowel als protestants. Je kunt je soms afvragen: heeft het allemaal nog zin? Dan is het een genoegen om elkaar te ontmoeten en te weten dat God nog steeds regeert, dat de Heer Jezus Christus werkelijk Heer is. Dat Zijn onfeilbaar Woord ons kompas is in deze tijd van onzekerheden en dat de Heilige Geest nog steeds harten opent voor de boodschap van het Evangelie.

Hoewel ik al wel had gehoord van de meeste kerken die zich op de conferentie voorstelden, was ik toch verrast om meer details te horen over Gods werk in de diverse landen. We kunnen werkelijk van elkaar leren, elkaar helpen en bemoedigen bij het uitwisselen van ervaringen. Veel van die ervaringen lijken op elkaar ook al zijn er nationale en culturele verschillen.

De grote winst

De grote winst van zo'n conferentie is het persoonlijke onderlinge contact. Ik had fijne gesprekken met broeders van mijn eigen Gereformeerde Kerken (v.) die in de Oekraïne werken (we sliepen op één kamer); met een broeder uit mijn moederland, de Verenigde Staten, die in Duitsland voor de Presbyterian Church in America betrokken is bij theologisch onderwijs; met een broeder uit Litouwen die zich inzet voor de teruggave van destijds door de communisten geconfiscieerde eigendommen; met broeders uit Schotland die vertelden over de mogelijkheden en uitdagingen die daar zijn; met Spaanse broeders die manieren zoeken om hun kleine gemeentes uit te bouwen in het eens zo door het katholicisme gedomineerde land dat nu zo sterk gesecculariseerd is; met broeders uit Zweden die betrokken zijn bij het ontstaan van gereformeerde kerken in dat land (voor het eerst in de geschiedenis!). We wisselden ervaringen uit, maar ook ons persoonlijk wel en wee. Het was een verrijkende tijd voor me. Ik merk dat ik nu concreter en ook vuriger kan bidden voor deze broeders en onze zusterkerken in Europa, nu ik hun omstandigheden beter ken.

De dagelijkse schriftoverdenkingen waarbij we zongen uit een speciale conferentiezangbundel waren de moeite waard. We voelden het: we dronken uit dezelfde bron en loofden dezelfde oppermachtige Heer. In de schriftoverdenking aan het begin van de conferentie, op dinsdagmiddag, las ds. Peter Naylor (Cardiff, Wales) uit Openbaringen 1:1-8, waar Christus de

getrouwe getuige wordt genoemd. Hij besloot de overdenking met: "zie Christus, zijn trouw, zijn vergelding en zijn genade voor ons, laten we bidden dat Zijn licht zal schijnen over Europa".

Eenheid

De spits werd afgebeten met een belangrijke lezing op dinsdagavond door prof. Hans Maris (hoogleraar dogmatiek in Apeldoorn) getiteld: 'Gereformeerde Kerken en de eenheid van de kerk in een Europese context'. Een goed doorzicht en stimulerend verhaal. Aan het eind noemde hij diverse onderwerpen waar volgens hem gezamenlijke aandacht voor gewenst was. Daaronder: de status van het huidige Israël in de heilsgeschiedenis; de charismatische invloeden die veel gereformeerde kerken ondervinden en de vraagstukken rond schepping en wetenschap inzake dit geloofsartikel. Hij drong er bij ons op aan om de eenheid van de kerk serieus te nemen in haar internationale katholieke vorm (op de protestantse manier). Ik hoop dat we er in Nederland mee kunnen beginnen om enkele van die onderwerpen gezamenlijk op te pakken. Dat zou echt een goede start zijn.

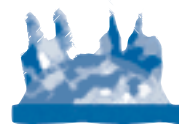
Daarnaast vond ik de andere lezingen en de workshops die ik bezocht even interessant, ze deden een beroep op ons allen.

De afsluitende gebedsdienst werd geleid door ds. James Maciver van het Isle of Lewis in Schotland. Hij zoomde in op Mattheus 16:13-28 en hield ons voor: "Jezus begon met een vraag die van levensbelang is voor Europa: Wie is Jezus?" Petrus deed zijn belijdenis en Jezus antwoordde hierop: "Ik zal mijn gemeente bouwen." Maciver: "wij hebben de verzekering: dat werk zal niet falen... Het dodenrijk moet met zijn poorten in het defensief: het Evangelie rukt op". Met deze stimulerende woorden vanuit Gods Woord gingen we naar huis, biddend om Gods zegen over de boodschappen, ervaringen, uitdagingen en bemoediging die we op deze conferentie hadden ontvangen.

Dank aan allen voor het idee achter, en ook de organisatie en het uitdragen van deze conferentie. Het smaakte naar meer!

Ds. Karlo Janssen is predikant van de Gereformeerde Kerk te Hoek, ds. Kim Batteau is predikant van de Gereformeerde Kerk te 's-Gravenhage Centrum / Scheveningen.

Meer informatie over internationale betrekkingen tussen gereformeerde kerken op: www.bbk.gkv.nl en (voor o.a. een uitgebreider Engelstalig verslag van de Europese conferentie in Soest bij News/Update - News): www.icrconline.com (Binnenkort zal de bijdrage van Prof. Maris in zijn geheel geplaatst worden in dit blad.)

Zorg voor de christelijke mantelzorger

Christelijke mantelzorgers krijgen niet altijd voldoende steun, blijkt uit de antwoorden in een enquête onder kerkleden. Mantelzorgers zijn lastig te herkennen en te helpen. Deze groep verdient daarom extra aandacht vanuit de diaconie.

M. Jager-Vreugdenhil ■

C. Roorda-Lukkien ■

2,4 miljoen Nederlanders bieden meer dan acht uur per week en langer dan drie maanden op een of andere manier zorg aan personen in hun naaste omgeving met een lichamelijke, verstandelijke of psychische beperking. Deze zogeheten 'mantelzorg' varieert van het doen van boodschappen en hulp bij de dagelijkse bezigheden tot emotionele ondersteuning en lichamelijke verzorging. Meestal wordt de zorg verleend door iemand uit de directe omgeving van de zorgvrager; in de meeste gevallen om directe familie: een vader of moeder, man of vrouw, zoon of dochter.

Overbelasting

Het kan voorkomen dat een mantelzorger er bewust voor heeft gekozen om ook intensieve zorg voor zijn naaste op zich te nemen - maar meestal is er geen sprake van een bewuste en vrijwillige keuze. Veel vaker gaat het om een geleidelijk proces, waarin de zorgtaken in de loop van de tijd toenemen en de belasting haast ongemerkt groeit. Je rolt er ongemerkt in, zeg maar. Dat is een belangrijke reden dat veel mantelzorgers overbelast raken. Er zijn diverse manieren waarop de belasting van mantelzorgers verlicht kan worden: door de zorg te delen met andere mantelzorgers, door goed samenspel met professionele zorg, of door steun vanuit één van de mantelzorgsteunpunten die

lieleden. In de *tweede* plaats doen christelijke mantelzorgers zelden een beroep op de reguliere steunpunten mantelzorg.

Gemeenschap

Het *eerste* punt is iets om trots op te zijn: de gemeenschap der heiligen 'werkt'! Ongeveer één van de vijf Nederlandse mantelzorgers (circa twintig procent) zorgt voor anderen dan directe familieleden; van de christelijke mantelzorgers is dat maar liefst één van de twee (circa vijftig procent). Kerkleden zorgen dus niet alleen voor hun biologische familie, maar bijvoorbeeld ook voor vrienden, kennissen en burens. Meestal zijn de mantelzorger en de zorgvrager lid van dezelfde kerkelijke gemeente. Het is opvallend dat de mantelzorgers die voor familieleden zorgen heel andere motieven noemen dan degenen die voor niet-familieleden zorgen. Wie voor directe familie zorgt, doet dit vooral vanuit een zekere vanzelfsprekendheid: "ik vond het vanzelfsprekend om deze persoon te helpen", "ik vond het mijn plicht", "ik deed het uit liefde en genegenheid" en "ik had geen keuze". Voor de zorg aan niet-familieleden worden juist andere motieven vaker genoemd: "ik werd gevraagd", "ik vond het leuk", "ik wilde deze persoon helpen vanuit mijn geloof"; maar ook één 'vanzelfsprekendheidsmotief', namelijk: "de zorg voor deze persoon kwam op mijn weg".

dat is een belangrijke reden dat veel mantelzorgers overbelast raken

Nederland rijk is. Dit zijn laagdrempelige voorzieningen waar mantelzorgers kunnen aankloppen voor advies, begeleiding en emotionele steun.

Ook veel christenen worden mantelzorger. En ook zij kunnen overbelast raken. Uit het onderzoek 'Kerk en Caritas' blijkt echter dat mantelzorgers uit orthodox-protestantse kerken op twee punten verschillen van andere mantelzorgers. In de *eerste* plaats wordt veel vaker mantelzorg verleend aan anderen dan directe fami-

Het *tweede* opvallende kenmerk van de orthodox-christelijke mantelzorger: slechts twee procent van hen doet een beroep op de reguliere steunpunten mantelzorg. Dat gegeven is zowel begrijpelijk als zorgelijk. Begrijpelijk, omdat juist in een situatie van intensieve zorg voor of ernstige ziekte van een geliefde de steun van geloofsgenoten belangrijk is. Zorgelijk, omdat er geen christelijk alternatief is voor de seculiere Steunpunten Mantelzorg. En er is wel degelijk steun nodig: ongeveer eenderde van de christelijke mantelzorgers ervaart de zorg die ze dragen als een belasting. Bedenk hierbij dat veel mantelzorgers pas achteraf beseffen of willen toegeven hoe zwaar de belasting is geweest.

De meesten geven aan dat het een geestelijke belasting is, en veel minder vaak dat het een last is van lichamelijke, financiële of andere aard.

Kerkleden die mantelzorger zijn, kunnen vaak wel, maar vaak ook niet rekenen op emotionele, geestelijke en praktische steun vanuit hun eigen kerkelijke gemeente. Ongeveer de helft van hen geeft aan steun te krijgen van familie, vrienden en kennissen, waarvan ongeveer veertig procent vanuit de kerk of van kerkleden. Echter, de helft van de mantelzorgers uit het onderzoek geeft aan geen enkele steun te krijgen. Wat kunnen diaconieën - maar ook andere kerkleden - doen om de nodige steun te bieden?

Eigen kruis

In de *eerste* plaats: het herkennen van de lasten die een mantelzorger draagt. Dat is namelijk niet zo eenvoudig in de praktijk. Vaak weten mantelzorgers zelf al niet dat zij mantelzorger zijn. Het gaat toch om zorg voor je man, je moeder, je kind - en dat is toch normaal? Dat deze 'normale' zorg ook een last kan zijn, is niet iets wat je graag toegeeft. Voor jezelf niet, want je hebt toch beloofd om in goede én kwade tijden voor je man of vrouw te zorgen? Voor degenen die je verzorgt niet, want die zou zich maar schuldig voelen. Voor de buitenstaander niet, want een ander heeft het misschien nog wel moeilijker met het dragen van zijn eigen kruis... Zomaar een paar redenen die bewust of onbewust mee kunnen spelen, waardoor het moeilijk is om te (h)erkennen dat de zorg iemand boven het hoofd groeit. Ook het aanvragen van hulp is voor een mantelzorger vaak moeilijk. In de publicatie 'Nabije Naasten' geven Lenie de Pater en Henriëtte Schaapman een opsomming van een aantal problemen en knelpunten waar diaconen bij een huisbezoek extra alert op moeten zijn:

1. Isolément of eenzaamheid vanwege fysieke en/of psychosociale problemen;
2. Relationale problemen tussen de mantelzorger en de zorgvrager als gevolg van lichamelijke beperkingen; communicatiestoornissen en/of gedragsveranderingen;
3. Angst voor herhaling of verergering van de aandoening;
4. Gedragsverandering door emotionele ontremming, vanwege het ontbreken van inzicht in de eigen situatie of door onder- of overschatting van de eigen mogelijkheden;
5. Geheugen- en andere waarnemingstoornissen;
6. Beperking van de mobiliteit met als gevolg het minder kunnen deelnemen aan het sociale en maatschappelijke verkeer of het verminderen van de ontplooiingsmogelijkheden;
7. Afhankelijkheid van anderen;
8. Angst voor het uitvallen als mantelzorger ('Wat gebeurt er als ik niet meer kan?');

9. Een veranderend toekomstperspectief, dat gepaard gaat met gevoelens van onzekerheid
 10. Het feit dat men altijd klaar moet staan, niet of te weinig aan zichzelf toekomt, vaak voor twee moet denken en beslissen.
- Uit deze opsomming zal duidelijk zijn dat het herkennen van lasten van mantelzorgers, laat staan het op de juiste manier steun bieden, een ingewikkelde zaak kan zijn. Het is in elk geval onvoldoende om aan het eind van een ziekenbezoek nog even met de deurknop in de hand aan de zorgende echtgenoot te vragen: "Red jij het ook allemaal een beetje?"

Aanbeveling

Tenslotte doen we graag de aanbeveling om een christelijk alternatief te bieden voor de reguliere steunpunten mantelzorg. Dit kan door het inrichten van een identiteitsgebonden Steunpunt Mantelzorg, maar ook door in

vaak weten mantelzorgers zelf al niet dat zij mantelzorger zijn

samenwerking met de bestaande steunpunten te werken aan steun op maat voor de orthodox-christelijke mantelzorger. Momenteel worden er gesprekken gevoerd door de NPV (Nederlandse Patiëntenvereniging) en Mezzo (Landelijke Vereniging voor Mantelzorgers en Vrijwilligerszorg) over de manier waarop kerkelijke mantelzorgers beter ondersteund kunnen worden. Wat ons betreft zouden kerken bij dit overleg moeten aansluiten.

Marja Jager-Vreugdenhil en Carriene Roorda-Lukkien zijn onderzoekers aan het Lectoraat Samenlevingsvraagstukken van de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle.

Dit artikel is gebaseerd op:

- het onderzoek 'Kerk en Caritas. Een onderzoek naar vrijwilligerswerk en mantelzorg in zes orthodox-protestantse kerken', door C. Roorda-Lukkien, M. Jager-Vreugdenhil en Roel Kuiper, Lectoraat Samenlevingsvraagstukken (Gereformeerde Hogeschool Zwolle, 2006)
- het hoofdstuk 'De ondersteuning van mantelzorgers', door Lenie de Pater en Henriëtte Schaapman, in: *Nabije Naasten. Kerken actief in lokaal diaconaat*, een uitgave van Sensor en NPV (De Vuurbaak, 2007)

Gereformeerd Kerkboek lied 13:

‘Ik zing u van een herderszoon’

lied van de week

Lied 13 uit het Gereformeerd Kerkboek zou je *Ballade van een herderszoon* kunnen noemen. Sprongsgewijs wordt het leven van David verteld, in korte vierregelige coupletten, afgewisseld met het refrein *Ik zeg u: al was David klein, geen groter koning heerste - want God zei: Deze zal het zijn, de laatste wordt de eerste!*

A. de Heer ■

Uit de rijke hoeveelheid informatie die de Bijbel aanreikt over Davids leven haalt de dichter zeven gebeurtenissen:

- Str. 2: David tot koning gezalfd (1 Sam. 16:1-13)
- Str. 3: David speelt voor Saul (1 Sam. 16:14-23)
- Str. 4: David en Goliath (1 Sam. 17)
- Str. 5: David op de vlucht; David spaart Sauls leven (1 Sam. 19, 22-24, 26)
- Str. 6: David brengt de ark naar Jeruzalem (2 Sam. 6)
- Str. 7: David en Mefiboseth (2 Sam. 9)
- Str. 8: David en Bathseba (2 Sam. 11)

Deze zeven coupletten geven een globaal beeld van Davids leven van herdersjongen tot koning. Ze worden ingekaderd door de strofen 1 en 9 en afgewisseld met een refrein. In deze onderdelen van het lied wisselt de positie van de zanger, hij is hier niet de verteller maar de commentator. Hij richt zich rechtstreeks, in de eerste persoon enkelvoud, tot de luisteraars. Couplet 1 is de aanhef (mijn lied gaat over...), couplet 9 de afsluiting waarin het voorgaande wordt ‘geduid’. Dit couplet is ook nodig om een toezegging na te komen; de dichter kondigt aan het begin aan dat het niet alleen over David zal gaan, maar ook over diens Zoon, en dat gebeurt hier, op de valreep. Het refrein is steeds een kort commentaar tussendoor: ‘Ik zeg u...’ Soms vraagt dat een gedachtesprong: waarom is David *klein*? Maar dat slaat op het tweede couplet: hij is klein omdat hij de jongste is.

Het lied is eenvoudig van toon. Een enkele keer een doordenkertje of een woordspeling, maar nergens diepgravend of gecompliceerd. Soms een sprekende zin (‘gezocht, gezalfd en aangesteld’, str. 2), soms een misser (‘de snaren zacht te strelen’, str. 3), soms een fuik (‘geen groter koning heerste’, refr. in relatie tot ‘dit koningschap reikt verder - de *allergrootste* Davidszoon’, str. 9). Natuurlijk was er meer over David te vertellen geweest. In couplet 5 is Saul nog wettig koning en in 6 is David opeens de koning en haalt hij de ark naar de hoofdstad. En waar blijft Absalom? Maar dergelijke hiaten mogen bij een ballade, het verhaal is bekend, het lied biedt op punten het feest der herkenning.

Daan van der Leeden

De dichter André F. Troost publiceerde ‘Ik zing u van een herderszoon’ in zijn verzamelbundel *Zingende Gezegend* (Zoetermeer 1995). De melodie werd gemaakt door Daan van der Leeden. Troost werkte regelmatig met hem samen; Van der Leeden (1935-2002) was als organist en docent werkzaam in de Alblasserwaard, Asperen en Veenendaal. Hij schreef diverse liedmelodieën bij teksten van Troost. In dl. 8 van *Zingend Geloven* staan overigens ook prachtige zettingen van zijn hand bij twee liturgische gezangen voor het avondgebed (tekst: Sytze de Vries).

Melodie

De melodie van ‘Ik zing u van een herderszoon’ past prima bij het karakter van het lied, eenvoudig, verhalend, sprekend. Ze is geschreven in een 6/8 maatsoort en in de toonsoort D-groot. Het tempo moet niet te laag liggen en de wijze van zingen is levendig, sprekend. Het aanleren zal bij goed voorzingen geen problemen opleveren. Een aandachtspunt vormt de overgang van regel 2 naar 3 - géén rust denken, maar gewoon doorzingen in de 6/8 beweging.

Gebruik

Lied 13 kan heel goed gezongen worden op scholen, in combinatie met de bijbelvertellingen over David. In dat kader kan het als stapellied worden gezongen - bij ieder vertelling een couplet meer. De liturgische bruikbaarheid is beperkt. Het lied zal het meest tot zijn recht komen als luisterlied, gezongen door bijvoorbeeld een kindercantorij, in combinatie met een schriftlezing over David, als herderszoon, vluchteling of koning.

Anje de Heer is musicus en publicist liturgie en kerkmuziek. Zij verzorgt voor de deputaatschappen Eredienst en Kerkmuziek het Steunpunt Liturgie.

Dordt College en GH tekenen voor internationale samenwerking

Op 7 september 2007 ondertekenden het Dordt College uit Iowa (VS) en de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle een samenwerkingscontract. De scholen hebben toegezegd zich de komende vijf jaar te zullen inzetten voor de uitbreiding van hun internationale samenwerking.

"We willen de uitwisseling van studenten bevorderen en samenwerken in de ontwikkeling van christelijk onderwijs" zeg Bert Brand, lid van het College van Bestuur van de Gereformeerde Hogeschool. "Kenmerkend voor onze afgestudeerde studenten is dat zij betrokken zijn in het werken met mensen. Onze onderwijsvisie heeft identiteit én kwaliteit en staat met beide benen in de maatschappij van vandaag. Dat willen we gezamenlijk doorontwikkelen. We hebben elkaar veel te bieden." Brand ondertekende vrijdagmiddag samen met vicepresident Rockne McCarthy van Dordt College het contract, dat op 5 juli al ondertekend werd door Dordt president Carl Zylstra en Jacob Schaap, voorzitter van het College van Bestuur van de GH.

Deputaten geestelijke verzorging militairen

'De kerken bidden te weinig voor militairen', aldus minister van Middelkoop. Is dat ook de ervaring in je eigen gemeente als je in je gezin met uitzending wordt geconfronteerd? Die vraag, en andere vragen kunnen nu met gelijkgezinden besproken worden.

Want opnieuw staat er een thuisfrontavond aan te komen. Het afgelopen seizoen hebben de deputaten geestelijke verzorging militairen twee keer zo'n avond georganiseerd. Die zijn zo goed bevallen, dat we zo langzamerhand kunnen spreken over regulier terugkerende bijeenkomsten. Er is behoefte om als geloofsgenoten met elkaar te spreken over de impact van een uitzending van een militair op het gezin. Dat zal zeker in deze tijd gelden, nu er veel zorgen zijn in Afghanistan, en er meerdere militairen gesneuveld zijn.

Daarom nodigen de deputaatschappen geestelijke verzorging militairen van de christelijke gereformeerde en de gereformeerde vrijgemaakte kerken familie en partners en militairen uit

voor een thuisfrontavond op 28 september. Het gaat om hen die nu, onlangs of binnenkort te maken hebben (gehad) met uitzending. Op de thuisfrontavonden staat vooral het gesprek centraal. Dhr. de Jonge, vader van een militair in Afghanistan, zal een inleiding verzorgen. En misschien kunnen we ook de DVD 'Uitgezonden' bekijken die de vrijgemaakte deputaten samen met Luisterpost/Bralectah ontwikkeld hebben. Maar de meeste aandacht zal het onderlinge contact krijgen.

Gegevens:

Datum: 28 september

Tijd: 20.00-22.00 uur

Vanaf 19.30 is er koffie.

Plaats: Martuskerk, Amersfoort
Copernicusstraat 18

Opgave gewenst bij:

M.C. v.d. Burgh Tel 0570 511570

033 2986817/4752834

MC.VD.BURGH@MINDEF.NL

ontmoetingsdag@filternet.nl

Dit Koningskind lanceert nieuwe website

Vereniging dit Koningskind lanceert een nieuwe website:

www.kijkzieontdek.nl.

De website is geheel gewijd aan de campagne Kijk Zie Ontdek. Met de campagne wil de vereniging betrokkenheid tot stand brengen tussen kerkleden met en zonder een bijzondere beperking. De campagne start officieel op zondag 30 september. In veel gemeenten van de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt zal zondag 30 september voor het doel van de campagne worden gebeden. Daarnaast wordt er een presentatie getoond en krijgen mensen met een beperking gelegenheid iets te vertellen.

Ook worden deze zondag exemplaren van het verenigingsmagazine Kleur uitgedeeld, waarin de boodschap van de campagne ruim aandacht krijgt.

Met de campagne 'Kijk, zie, ontdek' wil *dit Koningskind* bereiken dat er niet alleen wordt gekeken naar de beperkingen van mensen met een handicap, maar dat ook de gaven en talenten worden opgemerkt, waarmee zij de gemeente kunnen verrijken. Er worden diverse conferenties georganiseerd. Daarnaast worden gedurende het jaar allerlei materialen ontwikkeld, zoals een lespakket voor scholen, bijbelstudiemateriaal en preeksets. Vrijwilligers in het land verlenen hun medewerking aan deze campagne.

www.steunbartimeus.nl

wie
blind is
redt zich
vaak prima met
een steuntje in de rug

Help mee via giro 400 40 40

 bartiméus
VERENIGING

luisterpost | bralectah

**Schooldag 2007
ook dit jaar weer
live te volgen
op internet!**

U kunt op de Schooldag de
bijeenkomst die gehouden wordt
in de Bovenkerk rechtstreeks
beluisteren op
www.luisterpost.nl.

Deze rechtstreekse uitzending
is ook thuis te beluisteren door
gebruikers van kerktelefoon.
Kijk voor meer informatie hier
over op onze website.

De LPB maakt ook dit jaar op
de Schooldag weer opnamen
van alle bijeenkomsten. Deze
worden uitgegeven op DVD en
CD.

**De LPB is er voor iedereen
die er op de Schooldag niet
bij kan zijn!**

Geïllustreerd leven en
lectuur in beeld en geluid
Burg. Vos de Waalsemaat 2
Postbus 499
8000 AL Zwolle
tel. 036 - 42 79 448
glo 1256509
lpb@glbzw.nl
www.luisterpost.nl

samen leven in Gods wereld

DE VERRE NAASTEN

www.deverrenaasten.nl
038 4270410
postbank 566557, Zwolle

**Zit u steeds
met uw maag
in de knoop?**

Bel de MaagInfolijn!

0900 - 20 25 625
(22 cent per minuut)

HOOFDREDACTEUR:

Prof. Dr. B. Kamphuis, coördinator
'Achtergronden'

EINDREDACTEUR:

Dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, coördinator 'Meditatie',
Drs. I.D. Haarsma, Prof. Dr. G. Kwakkel,
Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven'
en 'Wandelen met God',
Prof. dr. S. Griffioen, J. Westert, coördinator
'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en
onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst',
Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen
naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk
en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek
'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING DE REFORMATIE:

A. Verhoeff (voorzitter),
Drs. B. Bos (secretaris),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient
1 maand voor aanvang van het nieuwe
abonnementsjaar schriftelijk of per
e-mail te geschieden (voor 1 december)
Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-
rom verkrijgbaar bij de Chr.
Blindenbibliotheek voor blinden
en slechtzienden.
Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uit-
gever is het niet toegestaan artikelen uit dit
blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191